

LES ERMITES DEL
MONTSENY.
SANT SALVADOR
D'AVENCÓ A
AIGUAFREDA

ALBERT DE SICÍLIA CRUELLS

El nostre Montseny està sembrat d'ermites i esglesioles que ens recorden devocions, art i costums de temps pretèrits. Dissortadament, el pas insaciable dels segles i la mà destructora dels humans han fet que moltes d'aquestes antigues relíquies hagin desaparegut o siguin, avui, un claper de pedres devorades pels esbarzers i la boscúria.

D'altra banda, també hem d'alegrar-nos que moltes altres d'aquestes velles construccions hagin superat el pas inexorable del temps o bé haguin estat restaurades gràcies a la sensibilitat d'algunes persones, entitats i institucions, la qual cosa ha permès que arribessin fins als nostres dies i ara formin part del ric patrimoni històric, cultural, religiós i artístic que encara ens guarda el Montseny.

Avui, precisament, us vull parlar d'una d'elles: l'ermita de Sant Salvador d'Avencó, que tenim al poble d'Aiguafreda.

SITUACIÓ

Aquesta vella capella, que suporta sobre els seus murs uns vuit-cents anys d'existència, està situada a la vall de l'Avencó, que forma la riera del mateix nom. S'origina a Collformic i fa de frontera entre el Brull, Tagamanent i Aiguafreda, per confluir finalment al riu Congost, que representa el límit ponentí del Montseny i el separa de la cinglera de Bertí que s'alça majestuosa a l'altra banda.

Aquesta vall de l'Avencó –distant un quilòmetre i mig del centre urbà– té unes característiques ben singulars. La riera talla dos climes que són oposats o antagònics. La part dreta, on hi ha l'ermita, és una magnífica solella on toca el sol tot el sant dia i no fa pas gaires anys estava plena de vinyes ben cuidades, pròpies d'una terra tèbia, fèrtil i secanera. En canvi, l'altre costat és una obaga rigorosa, humida i freda, on el mateix sol no entra de ple fins a principis de juny, per Sant Antoni dels paletes.

Aquí trobem la gran masia d'Avencó, que té les arrels en l'antiquíssim vilar del mateix nom. I és aquí mateix on, aprofitant l'especial situació climàtica abans esmentada i l'abundància d'aigües netes de la riera, fa més de tres-cents anys es va instal·lar la primera indústria artesanal del poble: la del gel natural, amb les seves extenses basses d'aigua, tornada glaç durant la llarga i

Situació actual de l'ermita de Sant Salvador d'Avençó

freda temporada d'hivern. Aquest gel, quan tenia un bon gruix, se serrava en blocs que es guardaven fins a l'estiu, apilats dins uns grans pous que encara avui es conserven.

Anar a Sant Salvador, ara fa una cinquantena d'anys, era una caminada planera, sanitària i agradable, per camins de carro i de bast. L'ermita, com hem dit abans, estava voltada de vinyes, fruiters i un petit bosc. La part baixa, a la riba de la riera, la formaven uns horts familiars de regadiu que donaven bones collites de verdures, patates i mongetes per al consum domèstic. Els seus productes eren molt valorats: tot el que venia d'Avencó era més bo, tenia un gust especial i així ho apreciava la gent. Devia ser per la qualitat i puresa de les aigües del Montseny.

Actualment la solella de Sant Salvador s'ha transformat en un barri d'Aiguafreda: una àmplia zona urbanitzada, plena de xalets de segona residència i cases per a la gent del poble. El panorama ha canviat radicalment. Ja no hi ha camins de terra. Ara són carrers ben asfaltats i amb tots els serveis. L'ermita està voltada d'edificis, però encara continua sent la "joia de la corona" i presideix la nova barriada. Però ara, en lloc d'escoltar el cant dels rossinyols i l'estridència d'alguna garsa, en lloc de l'oreig del vent entre els pollancres i la verneda de la riera, en lloc del pas lent dels carros, els matxos, les mules i els cavalls, ara ha de suportar el soroll dels cotxes i

les motos que van amunt i avall, contaminen el medi ambient i vénen a ser la hipoteca que tots hem de pagar pel que avui s'anomena el "progrés modern".

CARACTERÍSTIQUES DE L'ERMITA

La capella és de notables proporcions per la seva època. Consta d'una nau amb presbiteri carrat i està coberta de volta sensiblement apuntada. Les mides són: 12,16 metres de llargada per 5,28 d'amplada a la nau i 4,92 al presbiteri.

L'antic portal, ara tapiat, encara es pot veure al mur de migdia, mentre que l'actual, de grans dovelles, va ser obert més tard a la façana de ponent, coronada per una modesta espadanya que va ser restaurada últimament amb la col·locació d'una nova campana. Totes les parets estan fetes de pedra rogenca i grisa, ben tallada, i la teulada està coberta per teula vella del país.

L'edifici, per les seves característiques arquitectòniques i per les notícies que després direm, correspon a finals de la dotzena centúria o inicis de la següent.

Aquesta ermita, malauradament, va ser profanada i destruïda per dins quan els fets revolucionaris del juliol de 1936. Durant molts anys va quedar abandonada i servia de palissa o magatzem de productes per al bestiar del mas Avencó.

En la dècada de 1960 i amb l'inici de la urbanització de la zona, es va formar una Junta de Reconstrucció, integrada per veïns i estiuejants, que va portar a terme una intensa tasca de rehabilitació de la capella i va cercar mitjans econòmics i aportacions professionals voluntàries per dur les obres a bon port, com així va ser. Gràcies a aquest esforç col·lectiu i amb l'estreta col·laboració de la parròquia i l'Ajuntament es va fer la restauració, es va restablir el culte i es va retornar la vida a la nostra multicentenària ermita de Sant Salvador d'Avencó, que, actualment, llueix un aspecte renovat tant per fora com per dins.

UNA MICA D'HISTÒRIA

Ara fa mil cent anys, l'abadessa de Sant Joan, filla del comte Guifré el Pelós, va demanar a Gotmar, primer bisbe de Vic després de la restauració de la diòcesi, la consagració de l'església de Sant Martí del Congost (actualment coneguda per Aiguafreda de Dalt) que ella, Emma, havia reconstruït amb molta il·lusió en terrenys de la seva propietat per donació dels seus pares.

En l'acta que es va expedir per aquest esdeveniment, escrita en llatí i amb data de 5 d'agost de l'any 898, entre moltes altres coses interessants es fa constatar la gran demarcació de territori que s'assigna i se supedita a l'esmentada església, incloent-hi Santa Coloma de Centelles i totes les viles que formaven el terme del seu castell. Això ens demostra la gran importància que llavors tenia la nostra església mare en els seus inicis.

Aquest important i antiquíssim pergamí –l'original del qual es guarda a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i una còpia a l'Ajuntament– representa la partida de naixement d'Aiguafreda, de Centelles i de tota la comarca de l'Alt Congost. Fa set anys que així ho vam celebrar tots els pobles de l'entorn, amb grans actes festius i culturals en complir-se l'onzè centenari d'aquest esdeveniment històric (898-1998).

Tornant al document fundacional, s'hi fa constatar que la parròquia estricta d'Aiguafreda tenia aleshores vuit centres de poblament o vilars (el que en podríem dir, per entendre'ns, vuit cases de pagès), entre les quals figura el vilar d'Avencó, situat a l'extrem oriental de la demarcació.

Aquest antic vilar estava apartat de l'església parroquial d'Aiguafreda de Dalt uns cinc quilòmetres, amb tots els inconvenients que això representava, i és de creure que, amb el pas dels anys, va considerar la necessitat de construir la seva pròpia capella per atendre els seus serveis religiosos. Quan es va produir aquest fet, no ho sabem. Per tant, l'origen de Sant Salvador ens és desconegut.

Però a partir de 1271 ja tenim notícies de la seva existència. Així doncs, deduïm que la construcció és de finals del segle XII o principis del XIII, quan es nota una gran empenta de poblament a tot el país i quan en matèria d'estils constructius religiosos predomina l'art romànic i la seva variant italiana del llombard, de la qual té molts rastres aquest edifici.

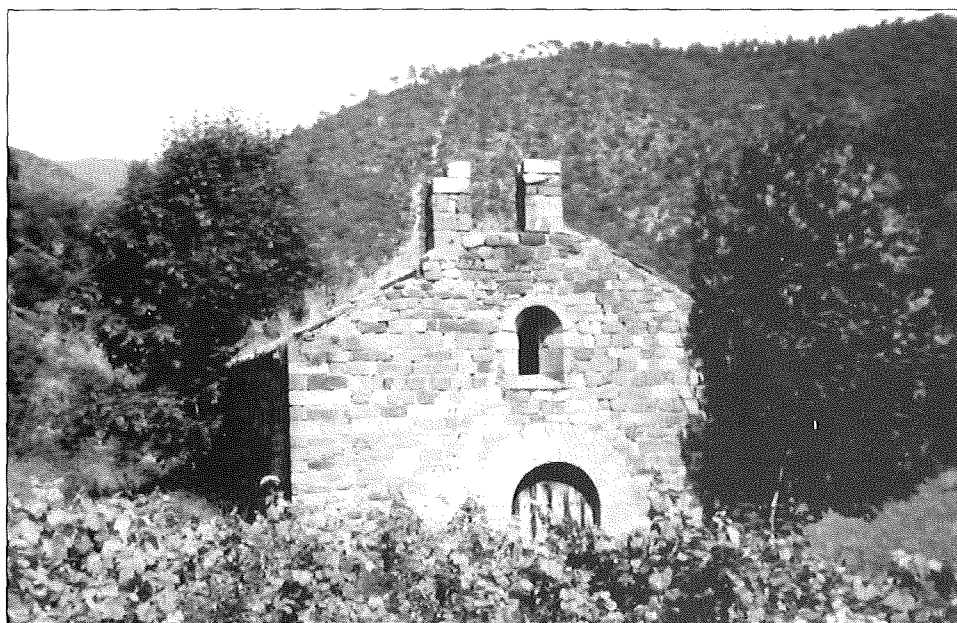
La història de l'ermita no té gaires fets rellevants, tret d'un que explicarem més endavant i que va consternar tota la comarca.

Ens consta documentalment que el 1384 en Guillem de les Canes deixa a Sant Salvador 10 sous per a l'oli de la llàntia i una casulla de lli amb estola i maniple. Un altre devot s'expressa així en la seva última voluntat: "deixo a la capella de Sant Salvador d'Avencó de la parròquia d'Aiguafreda, un ciri que ha de cremar mentre en dita capella serà elevat el Cos de Crist". El noble senyor de la casa d'Aiguafreda, en Guillem de Basella, l'any 1440 deixa a l'obra de la capella 22 "solidos barchinomensis" que no sé, francament, quina quantitat representaven en aquella època.

Abunden molts altres llegats piadosos durant els anys, que ens mostren la devoció i l'estima que la gent tenia vers l'ermita. També va ser un lloc de referència en l'aspecte civil, ja que s'hi van fer pactes i treves entre famílies.

Foto antiga de la gran masia d'Avencó

L'ermita abans de la restauració

El rector de la parròquia sempre ha tingut cura de la capella i n'ha estat el propietari, com també ha organitzat o tutelat els obrers parroquials, o un obrer propi a partir del segle XVII. Els visitadors canònics o delegats del bisbe, en les seves visites periòdiques a la capella, ens han deixat testimonis curiosos de la seva inspecció i vigilància. El 1608, per exemple, manen fer tallar unes nogueres i arbres que estan a tocar de l'ermita ja que li donen dany i en perjudiquen la teulada. De la visita que hi fan el bisbe Pasqual el 1608 i el doctor Pere Rovira el 1701 es deriva la disposició de rebatre i emblanquinar l'interior de la capella.

El 1690 ja hi trobem un administrador o "masip" propi, el qual serveix un any i és elegit per sorts el diumenge abans de la festa patronal, en presència del rector, els obrers i l'administrador vell. Tot això ho diem perquè ens dóna una idea de com funcionava l'administració de l'ermita i la participació directa i activa dels feligresos per mantenir-la ben cuidada i conservada.

L'AMO DE CAN BRULL ÉS ASSASSINAT A LA PORTA DE L'ERMITA

Diumenge, 6 de març del 1605. Eren les quatre de la tarda. El rector de la parròquia i el seu vicari s'havien desplaçat des d'Aiguafreda de Dalt fins a l'ermita de Sant Salvador d'Avencó, per celebrar-hi la prèdica quaresmal.

No ens ha d'estranyar aquest fet, ja que l'actual poble d'Aiguafreda tot just s'anava formant i no disposava d'església pròpia. Encara haurien de passar 73 anys, ja que la capella de la Concepció no es va inaugurar fins al 8 de desembre de 1678, després de tres anys d'obres. Per tant, Sant Salvador devia fer les funcions d'església auxiliar per als nous habitants del pla de baix i la pagesia del seu voltant.

Doncs bé, acabada la prèdica quaresmal apareix en Pere Moncau, més conegut com *El Cabré*, famós lladre del país, acompanyat de la seva colla, formada per deu o dotze homes entre els quals hi ha el seu germà, en Guillem Moncau, i en Torra de Tagamanent.

El Cabré, tranquil·lament, deixa que la gent vagi sortint de l'ermita. Quan veu que treu el cap en Pere Brull, s'hi atansa amb tota la sang freda i, sense dir paraula, dispara a boca de canó el seu pedrenyal sobre el pit d'en Brull, que cau fulminat i estès a terra, al mateix llindar del portal. (Hem d' aclarir que el pedrenyal era una arma de foc a manera d'escopeta curta, molt usada els segles XVI i XVII.) Ja us podeu imaginar la confusió i l'esglai dels feligresos, i les correduesses.

Entremig s'escolten altres trets de la colla del Cabré que fereixen el fill i el mosso de l'amo de Can Brull, que segurament han acudit a auxiliar-lo. Pel que pugui ser o passar, el rector confessa el primer ferit a peu d'altar i el segon

ho fa el vicari dalt del cor, mentre a fora continuen les trifulgues i el pànic El mateix rector ha d'interposar-se entre els malfactors i els feligresos assistents perquè no hi hagi més víctimes i refer com pugui la calma, cosa ben difícil d'assolir, ja que durant la brega també resultaren afectats per les armes en Joan Ponsic, paraire, ferit del braç, i en Joan Burganyó, mestre de cases, ferit del llavi.

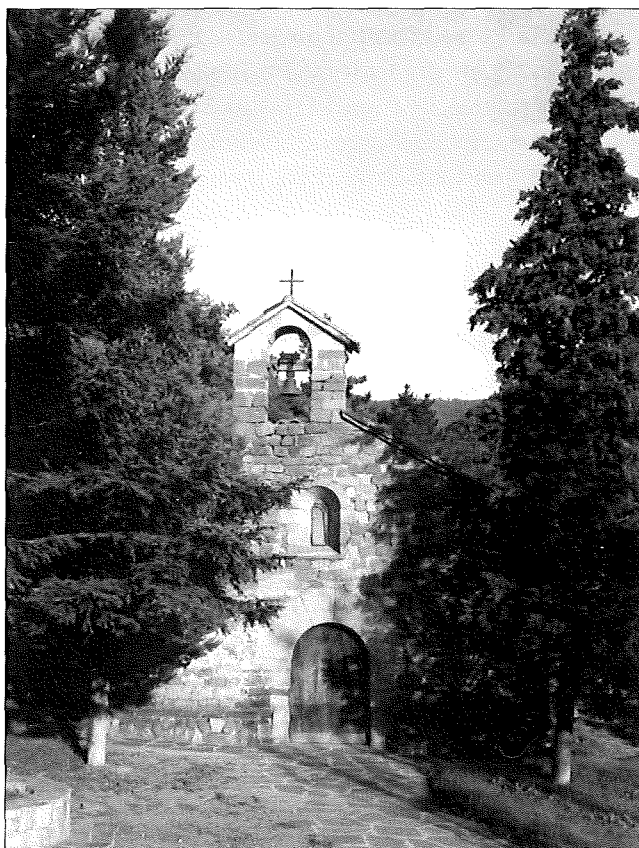
Finalment el Cabré, que ha mig assolit el seu tràgic objectiu d'eliminar els de Can Brull –vés a saber per quins motius, venjances o comptes pendents–, reuneix la seva colla, s'endinsa per la muntanya i es perd de vista, quan ja començava a fer-se llustre, en aquell ensangonat diumenge del mes de març, a redós de la de la tranquil·la ermita de Sant Salvador i aprofitant-se de la confiada gent que aquella tarda dominical s'hi aplegava per escoltar la prèdica quaresmal.

Tot aquest trasbals va acabar-se l'endemà a la plaça del poble, a la sala gran de l'hostal, propietat del baró d'Aiguafreda, que llavors devia ser en Bernat d'Aymeric, casat amb Guiomar de Cruïlles. Aquest baró tenia tota la jurisdicció civil i criminal del terme i, per tant, era l'autoritat competent per instruir la causa pels fets ocorreguts el dia anterior i que abans hem relatat.

Per delegació del baró va actuar l'advocat de Vic doctor Francesc Vila, que exercia el càrrec de jutge de la baronia, acompanyat del notari Joan Ribot, que devia intervenir com a fedatari judicial. Es va prendre declaració a tots els afectats i especialment a la família de Can Brull, tan cruelment colpejada amb l'assassinat del pare i cap de casa. Entre les diligències pertinents que conformen el sumari, destaca l'àmplia i detallada declaració que fa el batlle d'aquell moment: en Francesc Garriga, propietari del mas Saüc, testimoni presencial i directe, ja que també va ser amenaçat pel despietat Cabré amb el pedrenyal a les mans i a punt d'enegar. És una declaració en calent, amb tots els ets i uts. A mi m'ha ajudat molt per refer i contar-vos aquesta tràgica història, que representa la pàgina negra de l'ermita i que tant va commocionar la vida dels pacífics aiguafredencs justament ara fa quatre-cents anys.

No coneixem el final de tot plegat, però ben segur que les aventures criminals del Cabré, el nostre famós lladre, i la seva colla van acabar malament, i van pagar cares les seves freqüents i sagnants bretolades.

Tot això que us he explicat ho sabem gràcies a uns documents que guardava l'interessant arxiu de la parròquia d'Aiguafreda de Dalt –dissortadament també cremat l'any 1936– i que molt bé recorda el nostre historiador mossèn Fortià Solà en la seva coneguda monografia sobre Aiguafreda, *La Parròquia antiga i el poble modern*, la primera edició de la qual és de l'agost de 1932, és a dir, anterior a la destrucció d'aquell arxiu. Aquest llibre va ser reeditat per l'Ajuntament l'any 1983 i constitueix el primer volum de la col·lecció Temes Aiguafredencs.

L'ermita un cop restaurada

LA FESTA PATRONAL, APLECS I ROMIATGES

El dia 6 d'agost, que l'Església dedica a la Transfiguració del Senyor, festa popularment coneguda per Sant Salvador, és la festa patronal de l'ermita. Antigament, com que no era festa de precepte, s'hi celebrava una missa resada i el diumenge següent se solemnitzava amb una missa cantada.

Un altre dia assenyalat era el dilluns de la setmana de l'Ascensió o de les lletanies, quan s'hi anava en romiatge o processó. Molts anys enrere també s'hi agregava la veïna parròquia de Valldeneu.

A més dels actes anteriors, ben segur que la capella reunia altres vegades la gent de la vall més propera, per no haver de pujar fins a la distant i costeruda església parroquial d'Aiguafreda de Dalt. Ho hem pogut comprovar abans, en el cas de l'atac del Cabré durant la prèdica quaresmal. Era el mateix rector que, comprensiu, baixava a Sant Salvador per atendre millor els apartats feligresos, fins que l'Aiguafreda actual va disposar d'església i sufragània pròpies.

Als nostres dies s'hi celebra un aplec el diumenge més proper al 6 d'agost que, com hem dit, és la festa patronal. S'hi diu missa a la tarda, seguida d'una ballada de sardanes que organitzen els Amics de la Sardana de la Vall del Congost. També hi té lloc una missa matinal el dia 11 de setembre, en commemoració de la Diada Nacional de Catalunya.

Durant els primers anys després de la reconstrucció de la capella, s'hi celebrava una missa a la tarda tots els diumenges i festes de l'estiu, per als veïns i estiuejants de la barriada, però després es va suprimir i concentrar a la parròquia.

D'altra banda, no sabem per què a l'ermita li van posar el nom de Sant Salvador, que no és gaire corrent. Podria ser que, en aquells temps, el propietari del mas Avencó portés aquest nom i el volgués perpetuar? Va ser per devoció? No conec l'arbre genealògic dels amos de la finca. Sols em ve a la memòria que els anys trenta del segle passat el propietari es deia precisament Salvador, cosa que no deixa de ser ben significativa per tot el que parlem. Era en Salvador Dachs, de la Garriga, personatge estimat per Aiguafreda ja que va fer donació dels terrenys on s'hi van construir les noves escoles i l'Ajuntament de l'època, en agraïment, li va dedicar un carrer que encara avui porta el seu nom. Simbòlicament, és el carrer al què dóna façana aquell grup escolar. En l'actualitat, el mas Avencó encara és propietat de la família Dachs.

PER ACABAR

Com a cloenda d'aquest article sobre Sant Salvador d'Avencó m'ha semblat adient incloure una composició poètica en forma de romanç, rememorant un llunyà romiatge a l'ermita durant els meus anys juvenils. Ha passat un bon grapat d'anys però, molt de tant en tant, aquells records truquen a la porta i fan reviure, per uns instants, uns temps estimats i uns dies feliços.

En aquests versos es volen reflectir les vivències i les emocions que jo sentia quan, acompanyat de la meva mare, fèiem aquella processó o romiatge a la capella, un matí del mes de maig, a trenc d'alba, amb aquell esperit de fe, en ple esclat de la primavera, amb les flors i els perfums matinals que ens omplien tots els sentits i a la recerca de les primeres experiències. Així ho intento expressar en aquest poema: "La solella d'Avencó / de natura sense cases / era el més bonic racó / de tota aquella contrada". Sant Salvador en aquell temps era, ben cert, un racó màgic ple d'estranyes ressonàncies. Aquest romanç, que podreu llegir a continuació, vol ser una estampa enyorada dels nostres antics costums, un tribut a una tradició local i un retorn nostàlgic al passat, que encara és ben present i viu en la nostra imaginació, els nostres sentiments i la nostra fugissera memòria.

Romanç d'un romiatge a l'ermita de Sant Salvador

Era pel maig, de matí,
quan el sol ja pentinava
les muntanyes del Bertí
i era fresca la jornada.

Ens reuníem tots junts
a l'església de la plaça;
quan eren les set en punt
repicaven les campanes.

Escolans i processó
ganfarons i creu alçada
per anar a Sant Salvador,
l'ermita que ens esperava.

Jo era un noi adolescent
i a la mare acompanyava;
al braç portava un cistell
amb pa, truites i un xic d'aigua.

Pel call de la Mora enllà
la carretera es passava
fins al carrer d'en Brocà
on seguia una baixada.

La riera en un costat
i una penya a l'altra banda
que té forma d'espadat
i dessota hi ha una balma.

I recordo el pas de dalt
prop la cinglera escarpada,
costerut camí de bast
i que ens duia fins la plana.

Entre feixes i parets
ja l'indret s'endevinava:
de vinyes n'era tot ple
amb fruiters a tots els marges.

Mentre fèiem el camí,
rosari i altres pregàries
lletanies en llatí
a llaor de sants i santes.

I com que era el mes de maig
a la Verge es recordava
amb cantúries populars
i la Salve mariana.

Una campana, de lluny,
als romeus ens saludava
com dient-nos, benvinguts!
desde dalt de l'espadanya.

La solella d'Avencó,
de natura sense cases,
era el més bonic racó
de tota aquella contrada.

I a recés d'aquella vall
una ermita s'hi alçava,
tothom diu que té molts anys
i és una joia romànica.

De roses guarníem l'altar
roses fresques perfumades
de colors molt variats
i collides a trenc d'alba.

Amb triquell i ginestó
enramàvem cada banda:
desprenien tanta olor
que fins l'aire saturaven.

D'esquena, el senyor rector
deia la missa cantada
i entremig feia un sermó
adient a la jornada.

Nova imatge de Sant Salvador

I seguia una oració
per a demanar una gràcia:
que ploqués en abundor
ja que l'aigua escassejava.

Ens donàvem tots la pau,
poc després es combregava
i amb el cant del Virolai
la funció era acabada.

Just a fora del portal
feia un sol que enamorava
i esmorzàvem pels bancals
amb humor i bona gana.

Després anàvem pel bosc
encara moll de rosada
i collíem moltes flors
amb ginesta mig badada.

Farigola i romaní
merallenguera i cuixarda
lligabosc i brots de pi
i el timó de flor morada.

Gallarets i barballó
margarides i centaurea
petits clavells de pastor
i estepes de coloraines.

Brucs florits, rames de boix
i el fonoll que té bon flaire
llops, orenga i ginebró
sajolida i altres plantes.

La mare omplia el cistell
amb les herbes ben triades
per a fer medicaments
i tisanes casolanes.

Quan eren prop de les deu
ens cridava la campana
i enfilàvem tots a peu
els camins de la tornada.

I veníem tot cantant
amb un ram de flors boscanes,
ganfarons sempre al davant
i escolà amb la creu alçada.

Tothom que ens veia passar
de reüll ens observava
i es devien preguntar:
—D'on vindrà aquesta gentada?

Doncs veníem d'Avencó
que té un riu d'aigües molt clares
i una ermita dintre del bosc
i unes vinyes ben cuidades.

Pelegrins bons caminants
i creients sense recança,
tots units com a germans
gent de pau i d'esperances.

I tornàvem a passar
per tots els llocs de l'anada
des del carrer d'en Brocà
per la Mora fins la plaça.

Cap a l'església major
amb rebuda de campanes;
beneïa el bon rector
i ens donava a tots les gràcies.

Satisfets i de bon cor
despedíem la jornada
desitjant-nos bona sort
i salut fins l'altra anyada.

Típic pelegrí català

Retornàvem a les llars
deixant penes aparcades,
el pensament airejat
i tranquil·la la mirada.

Ai! vivències d'antigor,
de joventut ja passada,
recordant Sant Salvador
i uns romeus de matinada!

Albert de Sicília Cruells i Padrós

Aquest poema es pot escenificar, alternant una veu masculina i una de femenina amb un fons musical adient, com per exemple "El matí", del compositor noruec Edvard Grieg.